

Om nødvendigheden af det unyttige

Af Ivar Selmer-Olsen

Uddrag fra Norsk kulturråds årskonference i Oslo i november 2003 og Glitterbirdkonferencen i Oslo i juni 2004.

Kunst er ikke nyttig. Man skal være på vagt overfor at gøre privilegier og kulturel rigdom til livsnødvendigheder. Børn og alle vi andre lever godt af grød, grønsager, grovbrød og lidt kærlighed i ny og næ. Kunstformidling handler om *nødvendigheden af det unyttige*. Præmisserne er snarere disse: børn har ret til æstetiske oplevelser, til kunstoplevelser med betydning for deres liv her og nu. Moderne forskning viser, at selv små børn har evne til at tage imod og glæde sig over kunstindtryk.

På baggrund af denne ideologi tog jeg gennem Norsk kulturråd i 1997 initiativ til det norske projekt *Klangfugl – kunst for de mindste*, et projekt, hvor kunstnere fik midler til at skabe og formidle kunst i forskellige genrer til helt små børn op til tre år. Desuden samlede vi kunstnere og fagfolk til seminarer og diskuterede ideologi, barndom og kunst, så hele feltet kunne få mere erfaring i forhold til de yngste børn. Projektet blev med sine godt 20 forestillinger, udstillinger og lignende meget vellykket. Så vellykket at projektlederne fra Klangfugl og jeg, dristede os til at søge EU-midler til et lignende 3-årigt europæisk projekt baseret på samme ideologiske grund, kaldet Glitterbird – Art for the very young. Norge skulle være værtsland og have Finland, Frankrig, Ungarn og Danmark med. Højskolen i Oslo var ansøger og skulle administrere projektet. Mærkeligt nok fik vi også Bruxelles med os, og vi startede projektet i november 2003, og det skulle blive til 3-4 kunstprojekter i hvert land.

Kunstnerne og kunstprojekterne er nu udvalgt og den første conference, hvor næsten samtlige projektledere og kunstnere var med, blev afholdt i Oslo. Projektet afsluttes med en festival i Paris i efteråret 2006. Totalbudgettet er på ca. 11 millioner kroner, hvis vi da får alle de nationale bidrag i hus. Præmisserne er de samme som i Klangfugl: børn har ret til æstetiske oplevelser, til kunstoplevelser med betydning for deres liv her og nu. Moderne forskning viser, at selv små børn har evne til at tage imod og glæde sig over kunstindtryk. Samtidig kan man se, at de mindste børn på mange måder har levet i kunstnerisk underskud. Men selv det lille barn er et kulturvæsen. Som den voksne. I kan læse om disse projekter i flere rapporter, som I blandt andet kan finde på følgende hjemmesider:

www.klangfugl.no

www.glitterbird.com

www.kulturrad.no

Jeg vil ikke sige så meget om erfaringerne fra projektet men vil nævne, at den frygt, vi kan have for små børns manglende konventioner eller for deres evne til at tilpasse sig de konventioner, vi behøver for at få vist kunst, er overdrevet. Små børn viser sig at være meget lydhøre for, eller skal vi sige, opfatter meget hurtigt de signaler, som bliver givet for eksempel om ikke at overskride en imaginær scenekant. Disse signaler behøver ikke være udtalte, men kan alligevel være tydelige. Ofte kan de voksnes konventionelle forestillinger om deres børn give større problemer for kunstneren end børnene. Vi kan vel godt sige, at kommunikationen er kunsten. Det afgørende er holdningen og villigheden til at lade børnene indgå åbent i et tolkende møde med det kunstneriske rum, kunsten, kunstnere eller formidlere.

Konsekvensen af det syn, som jeg forfægter, er, at vi i stedet for spørgsmålet ”hvorfør kunst for børn?” egentlig bliver tvunget til at stille det vanskeligere og i hvert fald mere generelle spørgsmål ”hvorfør kunst?” For med et moderne syn på børn er svaret det samme.

Men ”hvorfør kunst?” er et stort spørgsmål, som handler om æstetikens værdi, om bevægelsens og berøringens, udfordringens, kaosets og ødelæggelsens værdi. Måske tilmed det fejlbarlige og sårbare menneskes længsel mod det perfekte eller mod det ødelagte, mod noget andet, mod lys og mørke, mod det strenge og regelbundne så vel som mod det forvrængede, afbrudte og karnevalske, mod grimt, pænt, gråt, jammer og latter, om at genkende noget i sig selv og da måske helst noget, man ikke forventede at finde hverken i sig selv eller i den kunst, man mødte, om ny erkendelse, nyt udtryk, ny retning eller ny form. Om noget andet end det helt nødvendige. Det er tanke, det er krop, det er følelser, det er form, det er mangetydigt. Og det kan få lov til at være for børn også. Selv et lille barn genkender.

Jeg nærmer mig et kunstsyn. Jeg skal ikke forsøge at gøre det klart, særligt skal jeg endda ikke forsøge at vurdere, hvad der er god kvalitet eller ej, for kvalitet kan betragtes fra så mange vinkler. Men det må jo have noget med udfordring at gøre på et eller andet niveau. Noget med at det er nyt og muligvis derfor også i en vis forstand ødelæggende. Og noget om at give barnet et sted eller et rum for respons.

Vi behøver en vedvarende kritisk tolkning af kulturprocessen og en lige så vedvarende søgen efter det barnlige perspektiv. Noget som blandt andet studier og viden om børnekulturelle ytringer, produkter og processer kan give. Det gælder processer i børns egen kultur, og det gælder om at udfordre selve grundlaget for den traditionelle kunst- og kulturformidling med en kritisk nytolkning af de voksnes begrundelser for deres virksomhed med al vores viden om barndom og børns kulturer om de nye barndomsparadigmer. For spørgsmålene er mange, og jeg har allerede nævnt nogle af dem. Hvorfor gør vi det, vi gør? Hvad er kvalitet for børn? For små børn? For store børn? Er der alligevel andre kvalitetskriterier end for voksne? Hvad er kunst for børn? Hvad vil det sige at udfordre børn? Hvordan handler vi, hvis vi skal tillade børn at gøre kunst og kultur til eksistentielle udfordringer i deres liv her og nu?

Hvad gør vi, når kunst- og kulturformidling ikke længere bare handler om at tilpasse, modificere, formindske, uskadeliggøre og af-intellektualisere, men lige så meget handler om at skærpe, udvide, klargøre, vove, sanselig- og kropsliggøre? Hvordan gør vi, når vi ved, at en formidlingssituation også altid er en relation og et samspil? Og hvor vi ved, hvor vigtigt det er, at barnet har et ansigt eller et ”rum”, hvor det kan placere sin respons?

Vi har altså tiltaget os et nyt syn på børn. Tiltaget os et nyt syn på, hvad børn evner at tage imod, et nyt og kunstnerisk set egentlig ret friggørende syn på, hvad kunst kan være for børn. Men samtidig har vi også fremsat et krav om, at man må tage hensyn til barnets anderledeshed, et krav som kræver viden, erfaring og faglighed. Og egentlig er der måske slet ikke særlig mange modsætninger mellem voksne og børn men egentlig langt flere fællestræk. Når vi reflekterer over børn kan mange problemstillinger have baggrund i vores hang til dikotomier, at vi i vestlig kultur i alt for høj grad understreger, at barnet er anderledes. (se fodnote 1)

Vi er en del af hinanden. Kulturen lever og forandres hele tiden i samspil med os alle. Børns kultur findes fuldt ud som en særlig måde at nærme sig det hele på. Man er ikke født med redskaber til sproglig-begrebslig-logisk-abstraherende tolkninger og forklaringer. Børn har kroppen, sanserne og følelserne som vigtigste tilgang. Det er et sprog. Det er redskaber. Det er et grundlag for æstetik.

Det giver grundlag for kommunikation. Det er kroppen, sanserne og følelserne, som grundlægger børns tilgang og perspektiv fra starten. Vi voksne har begge dele, men vi har brugt vores magt til at bedømme barnets særlige tilgange som uvigtige og kun lidt værdifulde. Det specielle ved børn er en sanse- og følelsesmæssig tilgang og kommunikation uden en rationel overbygning. Den kan kun studeres i samspil og kontekster. Og den findes selvfølgelig ikke fuldstændig (se fodnote 2).

Live, syv år og jeg sidder sammen og bladrer i et atlas. Vi lægger mærke til, at havet er farvet i blå nuancer, og jeg spørger hende:

”Hvad synes du Live, er havet blåt?”

”Jada!” Slår hun fast, før hun tænker sig om: ”i hvert fald når man står langt væk for eksempel i et tårn, så er det blåt. Men når man står midt ude i det, så er det ikke blåt!”

Og netop det, at hun reflekterer sådan, viser, at det ikke kun handler om sanser og krop, men vidner i høj grad også om barnets evner til refleksion og sprog.

Jeg ved, at jeg stiller mange spørgsmål, og det er ikke underligt, hvis man spørger, hvad kunstneren, kunst- og kulturformidleren egentlig skal gøre? Og hvordan? Men det vigtigste er faktisk, at man er villig til at reflektere over det menneske, man skal møde med kunsten, over sine egne holdninger til børn, over rummet du og barnet er i, den voksne med sin kunst, sin formidling eller med sine arbejdsredskaber, barnet med sin krop og sine evner til aktivitet og hengivenhed. Det er vigtigt at reflektere, det er vigtigt at have en vision, og i hvert fald til en vis grad have tillid til, at du, ligesom eventyrhelten Askeladen, kan lægge dig til at sove, mens den båd, som bevæger sig lige så godt til lands som til vands, bliver bygget for dig. Fordi du har visionen.

Jeg tror, det er muligt at se, hvad jeg mener, når jeg ønsker en kunst og en formidling, som er villig til at lytte, at skabe rum, en kunst som inviterer ind til sig. Hvis man altså ønsker at kommunikere. At skabe og formidle kunst for børn er krævende æstetisk arbejde og vilje til at indgå i relationer. Vilje til at betyde noget for barnets liv her og nu.

Kommunikationen er kunsten, og den kommunikation er både krævende og givende, sådan som mange af Klangfuglkunstnerne erfarede.

Barndoms- og børnekulturforskningen, påstanden om et barns kultur, erkendelsen af at børn er og ikke bare bliver til noget giver altså nogle konsekvenser, ikke kun for selve den pædagogiske grundholdning men for hele samfundets forhold til børn. Viden om børn, barndom, børns perspektiver, børns rettigheder, børns kulturelle udtryk og tolkninger må også danne grundlag for en ny kunst- og kulturformidling. Systematisk erfaringsindsamling og analyser af børns egne kulturer, af børns perspektiver, af børnekulturprodukterne, af voksnes forestillinger om barndom og af de kulturelle aktiviteter må ses i sammenhæng, og der er et behov for at blive tilgodeset i det tværfaglige miljø, hvor forskning og studier foregår både inden for humaniora og samfundsfag. Der er mange områder at komme videre indenfor. Kunst- og kulturformidlingsområdet er stærkt præget af traditionelle forestillinger, meninger og god vilje. Vi savner forskningsbaseret viden og systematiseret erfaring, og vi trænger til en kompetent debat, hvor også de ”nye” værdiparadigmer tages op til kritisk debat. Hvordan kan formidling blive til et møde? Hvordan skabe det ”rum”, hvor mødet kan foregå?

Vi har fået dels den store satsning, som kaldes "Den kulturelle skoletaske" og skal sørge for at mere kvalitativ og professionel kunst kommer ud til skolerne, dels en række politiske meldinger om skole, kunst og kultur (se fodnote 3). Men i alt for høj grad står man i fare for at hælde gammel vin på gamle flasker, og noget må gøres. Der er et stærkt behov for at styrke forskning og kompetence inden for børnekultur og formidling af kunst og kultur for børn.

Vi behøver mere viden om voksnes barndomsopfattelse, om moderne enkulturation, om hvilken rolle "børn" og "barndom" spiller i samfundet i dag. Jeg vil vide mere om de mørkere sider af vores barndomsforestillinger, om vores angst for børn og vores skam over det skamløse barn. Jeg vil vide mere om den stigende kommerialisering, jeg vil drøfte etik, samfund og barndom. Jeg vil vide mere om udviklingen inden for børns kulturer og det kommercialiserede og teknologiske samfund. Om den teknologiske udvikling, kunsten og reklamen og barnet midt inde i dette. Og om æstetikens fremtrædende rolle i det moderne. Barndoms- og børnekulturforskning er både nyttig og vigtig. Også for os som er optaget af kunst og kulturformidling.

Kunstnere skal med deres æstetiske redskaber og refleksion møde forskningens erfaringsopsamling, empiri og tolkninger, og sammen skal de, eller vi, faktisk forandre kulturen og – med fare for at bruge alt for store ord – sammen skal vi faktisk skabe en ny barndom.

Fodnote 1: Juncker, B. (2002) "Senito et cogito, ergo?" Om at begribe "børnekultur", "børns kultur", børns legekultur" og andre delikate, sensitive fænomener i Jessen, Johnsen og Mors (red.): Børnekultur og andre fortællinger, udgivet i anledning af Flemming Mouritzens 60-års fødselsdag. Syddansk Universitetsforlag, Odense.

Fodnote 2: Juncker, B (2000) "At turde vende blikket" i Årsskrift 2000, Egmont Fonden København

Fodnote 3: Stortingsmelding 38, 39, 48 (2002 – 2003). Se litteraturliste

Fodnote 4: Selmer-Olsen, I. (2002) SMOKK. Narresmøkken og barndommen. Samtaler, forestillinger og tolkninger. Gyldendal Akademisk, Oslo.

Ivar Selmer-Olsen er førsteamanuensis ved Dronning Mauds Minne, Høgskole for førskoleuddannelsen i Trondheim. Han ledede det nordiske børnekulturforskernetværk BIN-Norden fra 1997 – 2003 og sidder i fagligt udvalg for børne- og ungdomskultur i Norsk Kulturråd.